

Birol Üzmez* ile Söyleşi: İzmir'in Kortejoları

Raşel Meseri**

2009 tarihli "Kortejo Aile Evleri" belgesel fotoğraf projenizle 2010'da İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 8. Tarihe Saygı Yerel Koruma Ödüllerinden birini aldınız. Kortejolarla ilgilenmenizi sağlayan süreçten bahseder misiniz?

1993 yılında Zonguldak'tan İzmir'e geldiğimde Anafartalar Caddesi'nde dolaşırken bir kapının üstünde "Aile Evi" yazan bir tabela görmüştüm. O anı hiç unutmuyorum. Dar bir koridor etrafında sıra sıra dizili evler, avlunun içinde bir tulumba, kapı önlerinde oturmuş çiğdem çitleyen kadınlar, ortalıkta koşuşturan çocuklar, iplere dizili çamaşırlar görmüştüm. Aile evinin ne olduğunu ilk kez o zaman keşfettim. O dönem için bu mekânlara girip fotoğraf çekme cesaretini bulamadım kendimde. Sanırım böyle bir hayatı fotoğraflamak için hazır da hissetmiyordum. Aile evlerinin cümle kapıları genellikle kapalı olurdu ve dışarıdan baktığınızda içerideki yaşamı göremezdiniz. Yabancıysanız sizi zaten içeriye de almazlardı. Aradan yıllar geçti. 2008 yılında çalıştığım iş yerinden emekli olunca yıllardır fotoğraflarını çekmek için sabırsızlıkla beklediğim bu konuyu çalışmaya karar verdim. Kendimi aile evlerini anlatmaya adadım.

Kortejolarla ilgili derin bir alan araştırması yaptığınızı biliyoruz. Çalışma sürecinizle ilgili bilgi verir misiniz?

Aile evi denilen, İzmir'in simgesi olmuş bu ortak yaşam alanlarının özelliği neydi? Aile evi ne demekti? Önce bu konuda araştırmaya, belgeler, kitaplar toplamaya koyuldum. Bu konuyu daha önce çalışın, konuyu işleyen var mı diye araştırdığımda ilk önce Tarık Dursun K.'nin Karataş'taki bir aile evinde geçen hayatı anlatan Rızabey Aileevi¹ romanını buldum. Bu kitabı bir çırpıda okudum ve kortejoların kökenini buradan öğrendim. İzmir'de aile evleri diye biliniyordu ama kökenlerinin II. Bayezid döneminde, 1492'de İspanya, 1497'de Portekiz'den sürgün edilen Sefarad Yahudilerine kadar gittiğini öğrendiğimde dünyam ve bakış açım değişmeye başladı.

Tarık Bey bana gençlik yıllarıdaki Yahudi sevgilisi Coya'nın hikâyesini anlattı. Onu ne kadar çok sevdiğini, kordon gezintilerini, körfezdeki vapur kaçamaklarını... Madam Coya'nın hikâyesi beni çok etkilemiştir. İsrail devleti kurulduktan sonra Coya İsrail'e gidiyor ve bu aşk yarım kalıyor. Tarık Dursun

* Simurgphotos. Bu söyleşide kullanılan fotoğraflar Birol Üzmez'e aittir.

** Yönetmen, yazar

¹ Tarık Dursun K., *Rızabey Aileevi* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008 [1957]), 166 s., ISBN-13: 9944150767 -en.

K. hep Coya'nın ardından İsrail'e gitmek istemiş ama bu hayalini bir türlü gerçekleştirememiş.

Reşat Karakuyu'nun bir dönemin² Kemeraltı'sının arka sokaklarındaki Yahudi yerleşimlerinde gündelik hayatı anlattığı *Kahraman Sokağı Sakinleri* ve *Çopur Hasibe*³ isimli romanlarını keşfettim. Reşat Bey'le tanışıp kitabında anlattığı hikâyelere ve o insanların yaşadığı sokaklara doğru nostaljik bir yolculuğa çıktık. Bir dönem İzmir'de, aile evlerinde yaşayan Türklerin de Yahudilerin de gönlünde taht kurmuş Doktor İsrail Bey'in evini gösterdi bana. Sokaktaki yaşlılar hâlâ bu insanın iyiliklerini unutamamıştı. Birçok kortejoyu yerinde bulamadık. Sokak aralarında hüznü dolu, zaman zaman gözyaşlarımızı tutamadığımız yolculuğumuz sırasında bu insanların yaşam alanları hakkında da bilgi sahibi oluyordum.

Eskiye ait çok da fazla belge bulamadım başlarda. Eski bir kortejo fotoğrafı aradım ama bulamadım. O dönemler hakkında yazılanlar çok kısıtlıydı ve benim istediğim hiçbir şey yoktu içlerinde. Sonra ben kendi hikâyemi fotoğraflarla anlatmaya karar verdim. O günleri hatırlayan canlı tanıklarla görüşerek hatıralarını dinledim. Kortejoların nerelerde olduğunu sokak sokak arayıp buldum. Kemeraltı'nın en eski esnaflarından Alberto Yerusalmi Bey'le tanıştım. Kendisi bana neredeyse İzmir'in tüm tarihini anlattı ve ufkum onun

2 1928-1943 –en.

3 Reşat Karakuyu, *Kahraman Sokağı Sakinleri*, 2 cilt (İzmir: Res-Kar Yayınları, 2007 [1984]), 299 s., ISBN-13: 9789750186325; 320 s., ISBN-13: 9789750186332; *Çopur Hasibe* (İzmir: Res-Kar Yayınları, 2007), 390 s., ISBN-13: 9789750186318 –en.

anlattıklarından sonra genişledi. Eski Juderia⁴ bölgesini, kortejoları, tütün mağazalarını, Alyans Mektebi'ni, Dario Moreno'nun yetimler yurduunun yerini ve sinagogları tek tek gösterdi. Alberto Bey'in babasının da Tilkilik'te Bazbana adında bir kortejosu varmış; bana o kortejonun yerini de gösterdi. Pek bilmediğim bu mekânları öğrenmiş oldum sayesinde. Filmler seyrettim, kitaplar okudum, Sefarad müzikleri dinledim, boyozun yanına İzmir gevreğini katıp düştüm yollara.

Kortejoların bugününe dair neler söyleyebilirsiniz? Geçmiş ile bugün arasında gündelik yaşam ve süregiden ilişkiler bağlamında nasıl bir süreklilik ya da farklılıktan bahsedebiliriz?

Uzunca bir dönem İzmir'deki sosyal yaşantı içinde önemli yer tutan aile evleri geleneğinin zaman içinde tamamen unutulması ve anılarımızın derin dehlizlerine çekilmesi beni hem şaşırttı, hem de çok üzdü. Böyle bir geleneği, böyle bir kültürel mirası dünyanın neresine giderseniz gidin, artık bulamazsınız. Bugün bu zenginliğin kıymeti bilinmiyor. Bu yapıların günümüze kadar gelebilmesi büyük bir şans. Çok değerli bir hazineye sahibiz. Bugün İspanya'da Juderías kültürün, sanatın, turizmin en yoğun yaşandığı mekânlar haline gelmiş. İzmir de bu şansı değerlendirebilir. Fakat İzmir'in en önemli kültürel miraslarından biri olan kortejolar maalesef yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Günümüzde, düşük ücretle çalışan bekâr ve kimsesizleri ağırlayan yaşam alanları

4 Yahudi mahallesi –en.

haline dönüşmüşler. Durumları kelimenin tam anlamıyla içler acısı. Sadık Bey Aile Evi, Agora kentsel yenileme yıkımları sırasında, gözümün önünde yıkıldı. Sadık Bey dediğimiz kimdir biliyor musunuz? Halit Ziya Uşaklıgil'in dedesidir.

Cevahirci Han vardır. Doktor Fikret Cevahirci'nin mülkiyetinde. Eski adı Paşayakov Yahudhânesi. Muhteşem bir mekân. Anılarına sahip çıktıkları için burayı korumuşlar. Tam bir orijinal Yahudhâne mimarisine sahip. Sağlam olarak duruyor. Anafartalar Caddesi'nde koruma altına alınması gereken üç adet kortejo var. Bunlar geleneksel Yahudhâneler hakkında çok önemli ipuçları veriyor. Odaların içindeki duvar kâğıtları bile Yahudilerden kalma. Ama sahihsiz, bakımsız binalar bunlar. İkiçeşmelik'te hâlâ içinde insanların yaşadığı üç tane aile evi var. Hiçbir şey değişmemiş, yaşantı hep aynı kalmış. Kemeraltı'nın arkasında terk edilmiş yerler var. Karataş'takiler ise ne yazık ki apartmanlara teslim olmuş.

Çalışmalarınız sırasındaki karşılaşmalarınızdan, kortejoların yeni sakinlerinden bahsedebilir misiniz?

Paşayakov Yahudhânesi'nde Yahudiler gittikten sonra Romanlar yerleşmiş önce. Sonra onlar yapamamışlar, burada uzun süre ayakkabıcılar çalışmış. İşikkent'te ayakkabıcılar sitesi yapılıncaya onlar da burayı terk etmiş. Şimdi tek tük tekstil atölyeleri mevcut.

Bir zamanlar Yahudhâne olarak kullanılan ancak günümüzde otele dönüştürülmüş, kortejo mimarisini günümüze kadar özgün biçimde korumuş belki de en güzel mekânlardan biri olan Manisa Akhisar Otelinin sahibiyile

görüştüm. Kendisine ne yapmak istediğimi anlattım. Bana güvendi ve otelin içinde çalışmama izin verdi. Bu mekânda, kafamın içinde yarattığım dünya ile anlatmak istediğim hikâyeye bire bir örtüşüyordu. Aynı geçmişteki gibiydi her şey. Bir avlu, avlunun ortasında bir tulumba vardı. Otelin su ihtiyacı hâlâ bu kuyudan karşılanıyordu. Alt katta tek göz odalar, üst katta bir balkon ve yine tek tek odalar, avlunun karşısında ortak olarak kullanılan bir çamaşırhane, tuvaletler, banyo, lavabo. Odalarda kalanların çoğu on yıldır, beş yıldır, iki yıldır bu odaları evi gibi kullanıyordu. Bir tek Yahudiler yoktu. Onların yerine fakir Türk-

ler, her şeye boş vermiş yalnızlar, kimsesizler, yaşamdan ümidini kesmiş insanlar kalıyordu. Yahudiler yoktu ama ruhları hâlâ avlunun etrafındaydı, odaların içindeydi.

Altı ay burada kalan insanların arasında yaşadım. Onları yakından tanıdıkça bu insanların dünyaları benim dünyam olmaya başladı. Dünyalarını bana açmaları, odalarına girmeme izin vermeleri bir ayrıcalık ve onurdu benim için. Birbirimize güvendik, karşılıklı bir sevgi ve saygıyla bu insanların hayatını belgelemeye başladım. Fotoğraf çekimlerim sırasında birlikte aynı kaptan yemek yedik, birlikte kahvaltı ettik, birlikte sevindik, birlikte üzüldük. Hepsinin ayrı bir hikâyesi vardı. Sanki Tarık Dursun K.'nin kitabındaki karakterler canlı olarak karşımdaydı. Pavyon Kamil, Mercedes Ali, Ayşe Teyze, Majestik Serap ve diğerleri...

Hepsinin hikâyesi birbirine benziyordu. Kelimenin tam anlamıyla hayatın sillesini yemiş bu insanlar, genç, yaşlı, kadın, erkek, aynı avlunun içinde, aynı kaderi paylaşarak hayata tutunmaya çalışıyorlardı. Kaderleri gibi kullandıkları

mekânlar da ortak olan bu insanların hayatlarını ve diğer aile evlerinde yaşayanları, aile evlerini fotoğraflamaya devam ettim. Fikriye Teyze, Suna Hanım, Türkölmez ailesi ile tanışmam böyle oldu.

Bir fotoğraf sanatçısı olarak sizi en çok neler etkiledi?

Geçmişte bu mekânlarda yaşamış Sefarad Yahudilerini, karambol oyununu, sübyeyi, patıcanlı boyozu, hamursuz ekmeğini, Cervantes'in unutulmuş dili olan Ladino'yu, İzak Algazi'nin şarkılarını öğrendim ve tanıdım. Onların tarihlerini araştırmak, arkeolojik bir kazı gibiydi benim için. Yoktan bir şeyi var etmek gibi. Unutulmaya yüz tutmuş bir kültürel mirası yeniden gündeme getirmeyi yaptığım. "Bu insanlar da yaşamışlar buralarda, onlar da bu şehrin, bu ülkenin kültürel zenginliği," diyebilmek beni mutlu etmiştir.

Daha özgürleştim ve artık dünyayı daha iyi anlayabiliyorum. Etrafımızdaki savaşlara bakalım. Ne için bunca gürültü, kıyamet? Bizi birbirimizden ayıran bu duvarlar ne için? Beş yüz yıl boyunca iç içe, yan yana mahallelerde aynı kaderi paylaşmış bu insanlar (Yahudisi, Müslümanı, Ermenisi, Rumu, Kürdü, Lazı, Boşnakı) birlik ve beraberlik içinde kardeşçe yaşayabilmişse, dönüp bu yaşamları yeniden keşfetmemiz gerekiyor. Bu insanları birbirine bağlayan ortak payda neydi? Bunu görmek gerekiyor. Eğer bunu yeniden keşfedersek pek çok sorunu ve düşmanlıkları ortadan kaldıracaktır, birbirimizi daha iyi anlayabiliriz.

Fotoğraflarınız sanatseverler dışında kimlerle buluştu? Nasıl tepkiler aldınız? Hayalleriniz gerçekleşebildi mi?

İzmir ve İstanbul Yahudi Cemaatleri ile buluştu. İzmir'de düzenlenen Sefarad günleri kapsamında İspanya ve İsrail'den gelen Yahudi konukların çok ilgisini çekti. Yerel yönetimler konuya daha çok özen göstermeye başladılar. Tarihçiler, araştırmacılar, sinemacılar, yazarlar bu konuyu işleyen çalışmalarda bulundular. Bu da beni çok mutlu etmiştir.

İzmir'de bir kortejo müzesini hayata geçirebilmek için hayallerim, çabalarım hâlâ sürüyor. Yerel yönetimler bu konuya sıcak bakıyorlar ancak adımlar yavaş ilerliyor. Bununla birlikte, İzmir Büyükşehir Belediyesi Havra Sokağında yıkık bir sinagogu restore edip canlandırmayı başardı. Ayrıca Agora'da Sebatay Sevi Kortejosu restorasyonunu da tamamladı. Karşıyaka Belediyesi harabe halindeki Mezaket Arabim Havrası'nı restore edip Belediye Konservatuarı'na dönüştürerek çok güzel bir iş yaptı. İzmir'in en sevilen, en canlı alışveriş mekânlarından biri olan Havra Sokağı için Büyükşehir Belediyesi yenileme projelerini hayata geçirmek için kolları sıvadı. Bergama Belediyesi eski bir sinagogu restore edip hayat kazandırdı.